

MAREK PARCHEM, WARSZAWA

**KSIĘGA OZEASZA W QUMRAN: RĘKOPISY
BIBLIJNE (4Q78-79, 4Q82), CYTATY W ZWOJACH
NIEBIBLIJNYCH (CD, 4Q163, 4Q177; 4Q434) I PESZER
DO KSIĘGI OZEASZA (4Q166-167)**

Księga Ozeasza jest reprezentowana wśród zwojów odkrytych na Pustyni Judzkiej nad Morzem Martwym przez fragmenty trzech rękopisów biblijnych (4Q78-79, 4Q82), cytaty znajdujące się w zwojach niebiblijnych (CD, 4Q163, 4Q177; 4Q434) oraz *Peszer do Księgi Ozeasza* zachowany w pozostałościach dwóch zwojów (4Q166-167).

Biblijne rękopisy Księgi Ozeasza

Wśród zwojów biblijnych odnalezionych na Pustyni Judzkiej nad Morzem Martwym fragmenty Księgi Ozeasza zachowały się w trzech zwojach odnalezionych w czwartej grocie w Qumran (4Q78-79, 4Q82).¹ Wszystkie trzy są częścią zbioru *Dwunastu Proroków*,

---

¹ Wydanie krytyczne tekstu Księgi Ozeasza stanowiącej część zwoju *Dwunastu Proroków* zostało opublikowane w serii *Discoveries in the Judaean Desert* (DJD) w następujących tomach: 4Q78 – R.E. Fuller, 78. *4QXII c*, w: E. Ulrich i in. (red.), *Qumran Cave 4, X: The Prophets* (DJD 15), Oxford 1997, s. 237-251 (+ pl. XLIV-XLVI); 4Q79 – tenże, 79. *4QXII d*, w: *tamże*, s. 253-256 (+ pl. XLVI); 4Q82 – tenże, 82. *4QXII g*, w: *tamże*, s. 271-318 (+ pl. XLIX-LXIV). Tekst Księgi Ozeasza w synoptycznym zestawieniu (tj. hebrajskie fragmenty z biblijnych zwojów z Qumran; cytaty znajdujące się w peszerze do Oz; tekst masorecki i tekst grecki: LXX) został wydany w: B. Ego, A. Lange, H. Lichtenberger, K. de Troyer (red.), *Biblia Qumranica: Minor Prophets*, t. 3B, Leiden-Boston 2005, s. 3-29; zob. także wydanie tekstu Księgi Ozeasza w edycji elektronicznej: *Biblical Dead Sea Scrolls*, Lexham Press, Bellingham 2010 (*Logos Bible Software*).

ponieważ zgodnie z praktyką księgi tzw. Proroków Mniejszych były przepisywane na jednym zwoju.²

Analiza paleograficzna zwojów zawierających fragmenty zachowanego tekstu Księgi Ozeasza wskazuje, że dwie kopie zostały zapisane pismem hasmonejskim, które jest datowane na lata 150-50 przed Chr. (4Q78-79), zaś jeden został spisany pismem herodiańskim datowanym na lata 30 przed Chr. – 68 po Chr. (4Q82).³

Rękopisy z Pustyni Judzkiej nad Morzem Martwym zawierają fragmenty pochodzące z wszystkich czternastu rozdziałów biblijnej Księgi Ozeasza. Zawartość manuskryptów przedstawia się następująco:⁴

4Q78 (=4QXII c)	Oz 2,13-15; 3,2-4; 4,1-4.6-7.9-16.18-19; 5,1; 13,3-4.6-8.10.15; 14,1.3-4.6
4Q79 (=4QXII d)	Oz 1,6-9; 2,1-5
4Q82 (=4QXII g)	Oz 2,1-2.4-5.14-19.22-25; 3,1-5; 4,1.10-11.13-14; 6,3-4.8-11; 7,1.12-16; 8,1; 9,1-4.9-17; 10,1-6.8-14; 11,2-5.6.8-11; 12,1-5.7-10.12-15; 13,1.7-8.11-13; 14,9-10

W zestawieniu z tekstem masoreckim Księgi Ozeasza, zachowane fragmenty z Pustyni Judzkiej nad Morzem Martwym przedstawiają się następująco:⁵

---

² Zob. M. Abegg, Jr., P. Flint, E. Ulrich, *The Dead Sea Scrolls Bible: The Oldest Known Bible Translated for the First Time into English*, New York 1999, s. 419; A. Tronina, *Biblia w Qumran. Wprowadzenie w lekturę biblijnych rękopisów znad Morza Martwego*, BZ.TNT 8, Kraków 2001, s. 61.

³ Zob. P. Muchowski, *Komentarze do rękopisów znad Morza Martwego*, Seria Judaica i Hebraica 1, Poznań 2005, s. 339.

⁴ Zob. D.L. Washburn, *A Catalog of Biblical Passages in the Dead Sea Scrolls*, SBL.TCS 2, Leiden 2003, s. 139-142; B. Ego, A. Lange, H. Lichtenberger, K. de Troyer (red.), *Biblia Qumranica: Minor Prophets*, t. 3B, s. 4-29; P. Muchowski, *Komentarze do rękopisów znad Morza Martwego*, s. 369-370; zob. też A. Tronina, *Biblia w Qumran*, s. 30.

⁵ Zob. *Hosea*, w: *Biblical Dead Sea Scrolls* (Logos Bible Software).

KSIĘGA OZEASZA W QUMRAN

Biblia Hebrajska (tekst masorecki)	Tekst z Pustyni Judzkiej (4Q78-79, 4Q82)
Oz 1,6 –2,5	4Q79 frag. 1-2
Oz 2,1-5	4Q82 frag. 1-2 verso; frag. 3, kol. 1; frag. 4, kol. 1
Oz 2,13-15	4Q78 frag. 1-2
Oz 2,14-19; 2,22-4,1	4Q82 frag. 3, kol. 2; frag. 4, kol. 2; frag. 5-7
Oz 3,2-4	4Q78 frag. 3
Oz 4,1 –5,1	4Q78 frag. 4-7
Oz 4,10-11.13-14	4Q82 frag. 8b-9
Oz 6,3-4	4Q82 frag. 10
Oz 6,8 –7,1	4Q82 frag. 11 verso
Oz 7,12-13	4Q78 frag. 44; 4Q82 frag. 12
Oz 7,13-8,1	4Q82 frag. 13
Oz 9,1-4	4Q82 frag. 14
Oz 9,9 –10,14; 11,2-5	4Q82 frag. 15-16a; 17-19a; 20 recto-26
Oz 11,6 –13,1	4Q82 frag. 19b; 27-30a; 31 verso-32
Oz 13,3-10	4Q78 frag. 8
Oz 13,6-8 (?)	4Q82 frag. 33
Oz 13,11-13	4Q82 frag. 16b
Oz 13,15 –14,6	4Q78 frag. 9
Oz 14,9-10	4Q82 frag. 8a

Rękopisy Księgi Ozeasza z Pustyni Judzkiej nad Morzem Martwym zawierają różne warianty tekstualne w stosunku do tekstu masoreckiego i LXX. W odniesieniu do pewnych cech charakterystycznych można stwierdzić, że 4Q78 reprezentuje tekst zbliżony do tradycji tekstualnej występującej w Septuagincie, 4Q79 jest bliski tradycji protomasoreckiej, natomiast 4Q82 jest dość zbliżony do

protomasoreckiej tradycji tekstualnej, ale w niektórych miejscach jest różny zarówno od tekstu masoreckiego, jak i od LXX.⁶

Większość różnic tekstualnych występujących między tekstem masoreckim Księgi Ozeasza a tym, które prezentują zwoje z Pustyni Judzkiej, dotyczy ortografii i morfologii. Najważniejsze warianty tekstualne przedstawiają się następująco:

- Oz 2,4 (TM): „Prowadźcie spór [רִיב] przeciw matce waszej” (LXX). W 4Q82 zachowało się pierwsze słowo tego zdania, które jest w liczbie pojedynczej: „Prowadź spór [רִיב]...” (frag. 1-2 verso; frag. 3, kol. 1; frag. 4, kol. 1, linia 16). Jeśli w TM podmiotem tego czasownika jest Izrael i Juda, o których mówi się jeszcze osobno, ale w kontekście zapowiedzi ponownego ich zjednoczenia, to kopista qumrański, używając czasownika w liczbie pojedynczej, zakłada już dokonanie owego zjednoczenia.
- Oz 4,3 (TM): „Dlatego lamentuje ziemia i każdy mieszkaniec [כל־יֹשֵׁב] na niej”. W 4Q82 początek zdania nie zachował się, ale pojawia się tam liczba mnoga słowa „mieszkańcy”: יֹשְׁבֵי בָהּ – „mieszkańcy na niej” (frag. 4-7, linia 2; podobnie w LXX występuje liczba mnoga: πάντων τῶν κατοικοῦστων).
- Oz 4,15 (TM): „Jeśli ty, Izraelu, uprawiasz nierząd, niech nie zaciąga winy Juda. I nie idźcie do Gligal, i nie wstępujcie [חַעֲלִי וְאַל־] do Bet-Awen, i nie przysięgajcie na życie JHWH” (LXX).

---

⁶ Zob. R.E. Fuller, *Minor Prophets*, w: L.H. Schiffman, J.C. VanderKam i in. (red.), *Encyclopedia of the Dead Sea Scrolls*, t. I, Oxford 2000, s. 555-556; szerzej na ten temat: tenże, *Textual Traditions in the Book of Hosea and the Minor Prophets*, w: J. Trebolle Barrera, L. Vegas Montaner (red.), *The Madrid Qumran Congress. Proceedings of the International Congress on the Dead Sea Scrolls, Madrid 18-21 March, 1991*, STDJ 11/1, t. I, Leiden 1992, s. 247-256; tenże, *The Form and Formation of the Book of the Twelve: The Evidence from the Judean Desert*, w: J.W. Watts, P.R. House (red.), *Forming Prophetic Literature: Essays on Isaiah and the Twelve, Fs. John D.W. Watts*, JSOTSup 235, Sheffield 1996, s. 86-101; F. García Martínez, *The Text of the XII Prophets at Qumran*, OTE 17/2004, s. 103-119.

- W 4Q78 przed wyrażeniem „nie wstępujcie do Bet-Awen” brak spójnika, mianowicie „... אל ל...” (frag. 4-7, linia 11).
- Oz 10,12 (TM): „Zasiejcie dla siebie sprawiedliwość, zbierzcie sobie miłość, uprawiajcie dla siebie świeżą uprawę! Bo to czas, aby szukać JHWH, aż przyjdzie i spuści [יירו] sprawiedliwość dla was”. W 4Q82 czasownik „spuścić [deszcz]” pojawia się w liczbie mnogiej: „,[a]ż przyjdzie i spuszczą [יירו] sprawiedliwość dla was” (frag. 15-16a; 17-19a; 20 recto-26, linia 22).
  - Oz 11,10 (TM): „Za JHWH pójdą [אהרי יהוה ילכו], jak lew [כאריו] zaryczy, gdy On zaryczy, to przyjdą drżąc synowie z zachodu” (LXX). W 4Q78 występuje kilka zmian, mianowicie do przyimka אהרי został dodany sufiks trzeciej osoby liczby pojedynczej, czasownik „iść” występuje w licznie pojedynczej oraz dodano spójnik „i”: „Za nim, JHWH, pójdzie [אהרו יהוה ילך], i jak lew [וכאריה]...” (frag. 19b; 27-30a; 31 verso-32, linia 5).
  - Oz 11,11 (TM): „Przyjdą drżąc jak ptactwo [כצפור] z Egiptu”. Podczas gdy w tekście masoreckim słowo צפור – „ptak” występuje w liczbie pojedynczej, przybierając znaczenie kolektywne „ptactwo”, to w 4Q82 pojawia się liczba mnoga: „,[przyjdą drżąc] jak ptaki [כצפורים] z Egiptu” (frag. 19b; 27-30a; 31 verso-32, linia 6).
  - Oz 12,3 (TM): „I JHWH prowadzi spór z Judą, i aby na Jakubie dokonać kary według jego dróg, według jego czynów [כמעלליו] odda mu”. W tekście 4Q82 został dodany spójnik „i” przed wyrażeniem „według jego czynów”: „וכמעלליו „i według jego czyn[ów...]” (frag. 19b; 27-30a; 31 verso-32, linia 10).
  - Oz 12,10 (TM): „A Ja JHWH, Bóg twój od ziemi Egiptu, sprawię, że ponownie zamieszkaś w namiotach jak za dni wyznaczonego święta [כימי מועד]” (LXX). W 4Q82 po słowach „a Ja JHWH, Bóg twój” zamiast wyrażenia „jak za dni” (כימי) pojawia się „wyprowadziłem ciebie” (מעלכה) czytając: „,[sprawię, że ponownie zamieszkaś w namiotach jak wtedy, gdy] wyprowadziłem ciebie na wyznaczone święto [מעלכה מועד]” (frag. 19b; 27-30a; 31 verso-32, linia 16).

- -- Oz 13,4 (TM): „A Ja JHWH, Bóg twój od ziemi Egiptu, i boga z wyjątkiem Mnie nie poznasz, i nie ma wybawcy oprócz Mnie”. W 4Q78 zostało dodane wyrażenie „który utwierdza niebiosa” czytając „[A Ja JHWH, Bóg twój, który utwierdza niebiosa [בַּצֵּר שָׁמַיִם]...” (frag. 8, linia 2). Choć dalsza część tekstu nie zachowała się, to można przypuszczać, że tekst qumrański jest bliski wersji greckiej (LXX), która jest znacznie obszerniejsza od tekstu masoreckiego: „A Ja Pan, Bóg twój, który utwierdza niebo [στερεῶν οὐρανόν] i stwarza ziemię, którego ręce stworzyły cały zastęp nieba, ale nie pokazałem ci go, żebyś szedł za nim. I ja wyprowadziłem cię z ziemi Egiptu, i boga z wyjątkiem Mnie nie poznasz, i nie ma wybawcy oprócz mnie”.
- – Oz 14,6 (TM): „Będę jak rosa dla Izraela, rozkwitnie jak lilia i wypuści [רִי] korzenie swoje jak (cedr) Libanu”. W tekście 4Q78 przed czasownikiem „wypuścić (korzenie)” brak spójnika: „[Będę jak rosa dla] Izraela, rozkwitnie jak lilia, wypuści [רִי] korze[nie swoje...]” (frag. 9, linia 7).

Cytaty z Księgi Ozeasza w niebiblijnych zwojach z Qumran

Księga Ozeasza jest kilkakrotnie cytowana w pismach qumrańskich: w *Dokumencie Damasceńskim* cztery razy (CD 1,13-14 = Oz 4,16; CD 4,19 = Oz 5,11; CD 8,3 (par. 19,15-16; 4Q266 frag. 3, kol. 3, linie 23-25; frag. 3, kol. 4, linie 1-2) = Oz 5,10; CD 20,16-17 = Oz 3,4), w *Peszerze do Księgi Izajasza* (4Q163 frag. 23, kol. 2, linia 14), w *Midraszu dotyczącym czasów ostatecznych* (4Q177 kol. 10, linie 13-14 = Oz 5,8) oraz w dokumencie *Błogosław duszo moja* (4Q434 frag. 7b, linie 2-3), gdzie pojawia się wyraźna aluzja do Oz 2,20.⁷

---

⁷ Zob. A. Lange, M. Weigold, *Biblical Quotations and Allusions in Second Temple Jewish Literature*, JAJSup 5, Göttingen 2011, s. 152-153; zob. także M. A. Begg, Jr., P. Flint, E. Ulrich, *The Dead Sea Scrolls Bible*, s. 419; R. Viehauer, *Reading Hosea at Qumran*, w: G.J. Brooke, J. Hogenhaven

CD (Dokument Damasceński).⁸ Tekst tego dokumentu jest znany z dwóch rękopisów, które odnalazł w genizie kairskiej pod koniec XIX w., a następnie opublikował w 1910 r. S. Schechter (CD A: kol. 1-16; CD B: kol. 19-20). W Qumran odkryto osiem manuskryptów *Dokumentu Damasceńskiego* (4Q266-273, 5Q12, 6Q15).

W CD 1,13-14 znajduje się cytat z Oz 4,16 („Bo jak krowa uparta jest uparty Izrael. Teraz JHWH będzie ich pasł jak baranka na rozległym pastwisku”):

- ¹ „I oznajmił
- ² ostatnim pokoleniom to, co uczynił w ostatnim pokoleniu pośród zgromadzenia zdrajców,
- ³ to jest tym, którzy opuścili drogę; to jest czas, o którym zostało napisane: *J a k k r o w a u p a r t a*,
- ⁴ *T a k u p a r t y j e s t I z r a e l*, gdy powstał Człowiek szyderstwa, który rozlał na Izraela
- ⁵ wody kłamstwa i zwiódł ich na bezdrożne pustkowie, aby poniżyć wieczną wyniosłość, i aby zejść
- ⁶ ze ścieżek sprawiedliwości, i aby przesunąć granicę, którą przodkowie ograniczyli swoje dziedzictwo, tak że
- ⁷ przyłgnęły do nich przekleństwa jego przymierza, wydając ich pod miecz dokonującej pomsty zemsty”.

(red.), *The Mermaid and the Partridge: Essays from the Copenhagen Conference on Revising Texts from Cave Four*, STDJ 96, Leiden-Boston 2011, s. 91.

⁸ Tekst opublikowali: J. Baumgarten, D.R. Schwartz, *Damascus Document (CD)*, w: J.H. Charlesworth i in. (red.), *The Dead Sea Scrolls. Hebrew, Aramaic, and Greek Texts with English Translations*, PTSDSSP, t. 2: *Damascus Document, War Scroll, and Related Documents*, Tübingen-Louisville 1995, s. 4-57; J. Baumgarten, M.T. Davis, *Cave IV, V, VI Fragments Related to the Damascus Document* (3Q266-273 = 4QD^{a-h}, 5Q12 = 5QD, 6Q15 = 6QD), w: *tamże*, t. 2, s. 59-79; J. Baumgarten, J.T. Milik, *Qumran Cave 4.XIII: The Damascus Document (4Q266-273)*, DJD 18, Oxford 1996.

Cytat z Oz 4,16 został poprzedzony formułą אשר היה כתוב עליה, „o którym [tj. czasie] zostało napisane”, co świadczy o tym, że autor CD uważa Księgę Ozeasza za pismo o charakterze autorytatywnym. W pismach qumrańskich wyraźne cytowanie tekstu z ksiąg biblijnych za pomocą formuł wprowadzających było używane w celu poparcia lub przedstawienia jakiegoś argumentu i w ten sposób służyło za punkt wyjścia do dyskusji nad jakimś zagadnieniem lub stanowiło decydujący dowód potwierdzający słuszność stanowiska w danej sprawie.⁹

Tekst z Oz 4,16 porównujący Izraela do upartej krowy występuje w kontekście opisu idolatrii uprawianej przez naród (4,16-19). W *Dokumencie Damasceńskim* cytat z Oz 4,16¹⁰ został użyty w kontekście opisu dziejów wspólnoty, która powstała w czasach powszechnego odstępstwa od przymierza z Bogiem, gdy pojawił się Nauczyciel sprawiedliwości i pociągnął za sobą tych, którzy pozostali wierni Bogu (CD 1,1–2,1). Po opisie pojawienia się Nauczyciela sprawiedliwości (1,10-12), autor przedstawia zniszczenie ludzi należących do

---

⁹ Zob. J.A. Fitzmyer, *The Use of Explicit Old Testament Quotations in Qumran Literature and in the New Testament*, w: tenże, *The Semitic Background of the New Testament*, The Biblical Resource Series, Grand Rapids-Cambridge 1997, s. 9-10; szerzej na temat formuł wprowadzających cytaty z ksiąg biblijnych w pismach z Qumran, zob. M. Fishbane, *Use, Authority and Interpretation of Mikra at Qumran*, w: M.J. Mulder (red.), *Mikra. Text, Translation, Reading and Interpretation of the Hebrew Bible in Ancient Judaism and Early Christianity*, CRINT II/1, Assen-Philadelphia 1988, s. 347-349; J. Lust, *Quotation Formulae and Canon in Qumran*, w: A. van der Kooij, K. van der Toorn (red.), *Canonization and Decanonization. Papers Presented to the International Conference of the Leiden Institute for the Study of Religions (LISOR), Held at Leiden 9-10 January 1997*, SHR 82, Leiden 1998, s. 67-77; M. Bernstein, *Scripture: Quotation and Use*, w: L.H. Schiffman, J.C. VanderKam (red.), *Encyclopedia of the Dead Sea Scrolls*, t. II, New York 2000, s. 839-842.

¹⁰ Autor CD, cytując Oz 4,16, dodaje słowo כן, „tak, tak jak”, co może podkreślać odniesienie tekstu z Księgi Ozeasza do przyszłości, zob. B.Z. Wacholder, *The New Damascus Document. The Midrash on the Eschatological Torah of the Dead Sea Scrolls: Reconstruction, Translation and Commentary*, STDJ 56, Leiden-Boston 2007, s. 150.

bezbożnego pokolenia wraz z ich przywódcą, którzy są jego opo-
nentami (1,13-2,1). Przeciw Nauczycielowi sprawiedliwości wystąpili
ludzie określani jako „zgromadzenie zdrajców” (linia 12). Autor CD
ukazując postępowanie „zgromadzenia zdrajców” dwukrotnie używa
czasownika סור, „schodzić (z drogi)”, „zbaczać (z drogi)”, „oddalić
się”, „opuścić”, mianowicie סרי דרך, „ci, którzy opuścili drogę” (linia
13) oraz לטור מנתיבות צדק, „aby zejść ze ścieżek sprawiedliwości” (linie
15-16). W tradycji biblijnej ten czasownik często występuje w sensie
odwrócenia się od Boga (np. Pwt 11,16; 17,17; 1Sm 12,20; 2Krl 18,6;
2Krn 25,27; Ps 14,3; Hi 34,27). Tego rodzaju postępowanie zostało
zapoczątkowane przez osobę określaną w pismach qumrańskich
jako איש הלצין – „Człowiek szyderstwa”, która może być identyfiko-
wana z „Człowiekiem kłamstwa” (איש הכזב, zob. CD 20,15; 1QpHab
2,1-2; 5,11), „Głosicielem kłamstwa” (משוף הכזב, zob. CD 8,13; 19,26;
1QpHab 10,9), jak też z „Bezbożnym kapłanem” (הרשע הכוהן, zob.
1QpHab 8,8; 9,9; 11,4.12; 12,2.8).¹¹ W ten sposób autor CD odnosi
słowa z Księgi Ozeasza potępiające bałwochwalców spośród Izraela
(Oz 4,16) do przeciwników Nauczyciela sprawiedliwości i wspólnoty.

W CD 4,19 znajduje się cytat z Oz 5,11 („Uciemniony Efraim,
złamany przez sąd, ponieważ zdecydował się iść za nicością”):

- ⁹ „Budowniczo wie muru, którzy poszli za nicością;
nicość to głosić,
¹⁰ o którym powiedział: Z pewnością będą głosić ”.

W Księdze Ozeasza tekst z Oz 5,11 jest częścią opisu bratobójczej
wojny między Judą a Izraelem oraz konsekwencji, które wynikły
z tego konfliktu dla obu stron (5,8-12). Natomiast autor CD, cytu-
jąc tekst z Oz 5,11b w *Dokumencie Damasceńskim*, umieszcza go

¹¹ Zob. W. Tyloch, *Rękopisy z Qumran nad Morzem Martwym*, Warszawa
1997, s. 194; R. Viehauer, *Reading Hosea at Qumran*, s. 99; B.Z. Wacholder,
The New Damascus Document, s. 151, 155; więcej na ten temat, zob. T. H. Lim,
Liar, w: L.H. Schiffman, J.C. VanderKam (red.), *Encyclopedia of the
Dead Sea Scrolls*, t. I, s. 493-494.

w kontekście opisu trzech pułapek Beliala, w które został złapany Izrael, a są nimi nierząd, bogactwo i zbezczeszczenie świątyni (CD 4,12-5,19).

Tekst z Oz 5,11b różni się nieco od formy, w której jest cytowany w CD 1,19, co przedstawia poniższe zestawienie:

Oz 5,11b (TM):

כי הואיל הלך אחרי־צו

„ponieważ zdecydował się iść za nicością”

CD 1,19:

אשר הלכו אחרי צו

„którzy poszli za nicością”

W CD 4,19-20 przeciwnicy wspólnoty są określani jako בוני החיץ – „budowniczości muru” (zob. też CD 8,12; 19,24-25), co zostało zaczerpnięte z mowy Ezechiela przeciwko fałszywym prorokom, którzy zwodzą lud (Ez 13,1-16), gdzie prorok mówi: „Z tego powodu zwodzili mój lud, mówiąc: «Pokój», lecz nie było pokoju. I on budował mur [והוּ בנה חיץ], a oto oni pokrywali go tynkiem” (Ez 13,10). Jednak Bóg zgładzi wszystkich fałszywych proroków, co zostało ukazane w obrazie potężnego wichru i gwałtownej burzy, które sprowadzone przez Boga sprawią, że odpadnie tynk i zostanie zburzony mur (ww. 11-16). Autor CD, identyfikując „budowniczych muru” jako tych, „którzy poszli za nicością”, przyrównuje tym samym upadek przeciwników wspólnoty do zagłady fałszywych proroków.

W cytacie z Oz 5,11b pojawia niejasne słowo צו, które w Iz 28,10.13 jest odnoszone do przepowiadania fałszywego proroka. Najprawdopodobniej stanowi ono formę poboczną terminu שׁוּא („nicość”, „pustka”; por. LXX: μάταλος).¹² Słowo צו – „nicość” zostało przez

¹² Zob. D.J.A. C l i n e s (red.), *The Dictionary of Classical Hebrew*, t. VII, Sheffield 2010, s. 90; J.A. D e a r m a n, *The Book of Hosea*, NICOT, Grand

autora CD – odwołując się również do Mi 2,6 – odniesione do człowieka określonego jako „głosiciel” (מַשִּׁיחַ), co bez wątpliwości nawiązuje do „Głosiciela kłamstwa [מַשִּׁיחַ הַכֹּזֵב]” oraz innych określeń przywódcy wrogów wspólnoty. W ten sposób autor CD 4,19-20, używając cytatu z Księgi Ozeasza, opisuje konflikt istniejący między wspólnotą a jej przeciwnikami. Warto przy tym zauważyć, że tekst z Oz 5,11 również w Księdze Ozeasza pojawia się w kontekście militarnym odnoszącym się do bratobójczej wojny.¹³

Cytat z Oz 5,10 („Książęta Judy byli jak ci, którzy przesuwają granicę, na nich wyleję mój gniew jak wody”) jest poświadczony w obydwu recenzjach *Dokumentu Damasceńskiego* (CD 8,3 oraz 19,15-16) oraz w zwoju odnalezionym w Qumran (4Q266 frag. 3, kol. 3, linia 25 – frag. 3, kol. 4, linia 1):¹⁴

CD 8,1-5:

- ¹ „I tak zostaną osądzeni wszyscy, którzy wstąpili do jego przymierza, którzy
- ² nie trzymają się ich (tj. ustaw). Zostaną nawiedzeni zagładą z ręki Beliala. To jest dzień,
- ³ gdy Bóg nawiedzi. Książęta Judy byli tymi, na których zostanie wylany gniew,
- ⁴ ponieważ mają nadzieję na uleczenie, ale ułomność (ich) trzyma. Wszyscy są buntownikami, ponieważ nie zeszli z drogi
- ⁵ Zdrajców”.

Rapids-Cambridge 2010, s. 180; dyskusję na ten temat, zob. A.A. Macintosh, *A Critical and Exegetical Commentary on Hosea*, ICC, Edinburgh 1997, s. 204-205; R. Viehauer, *Das Werden des Buches Hosea: Eine redaktionsgeschichtliche Untersuchung*, BZAW 349, Berlin 2007, s. 47-48.

¹³ Zob. W. Tyloch, *Rękopisy z Qumran nad Morzem Martwym*, s. 199; R. Viehauer, *Reading Hosea at Qumran*, s. 99-100; B.Z. Wacholder, *The New Damascus Document*, s. 188-189.

¹⁴ Zob. tamże, s. 241-242.

CD 19,13-17:

- ¹³ „I tak zostaną osądzeni wszyscy, którzy wstąpili
¹⁴ do jego przymierza, którzy nie trzymają się tych ustaw. Zo-
 staną nawiedzeni zagładą z ręki Beliala.
¹⁵ To jest dzień, gdy Bóg nawiedzi, jak powiedział: Książęta
 Judy byli jak ci, którzy przesuwają
¹⁶ granicę, na których wyleję gniew jak wody.
 Ponieważ wstąpili do przymierza nawrócenia,
¹⁷ ale nie zeszli z drogi zdrajców”.

4Q266 frag. 3, kol. 3, lini3 23-25; frag. 3, kol. 4, linie 1-2:

- ²³ „[I tak zostaną osądzeni
²⁴ wszyscy, którzy wstąpili do jego przymierza, którzy nie trzy-
 mają się [...]. Zostaną nawiedzeni [zagładą z] ręki
²⁵ [B]eliala. [To jest dz]ień, gdy [Bóg] nawiedzi, jak [powiedział:
 Książęta]
¹ [Judy, w] d ni u, w k t ó r y m [...]
² [...] Wszyscy są buntownikami [...]”

Cytat z Oz 5,10 został użyty w *Dokumencie Damascyńskim* w kontekście opisu sądu nad przeciwnikami wspólnoty. W CD 8,3 (recenzja A) znajduje się dość luźne nawiązanie do Oz 5,10 połączone z aluzją do Pwt 13,18. Natomiast w CD 19,15-16 (recenzja B) cytat z Księgi Ozeasza, który został wprowadzony za pomocą formuły כַּאֲרֵךְ דַּבַּר – „jak powiedział” (linia 15), jest niemal identyczny z tekstem biblijnym. Autor CD (recenzja B) identyfikuje „książąt Judy” jako tych, którzy „wstąpili do przymierza nawrócenia, ale nie zeszli z drogi zdrajców”. Wyrażenie בְּרִית תְּשׁוּבָה – „przymierze nawrócenia” najprawdopodobniej jest samookreśleniem wspólnoty.¹⁵

¹⁵ W *Dokumencie Damascyńskim* nawrócenie jest rozumiane jako zawrócenie z drogi bezbożności, grzechu i zniszczenia (CD 2,5; 20,17; zob. też 6,5; 8,15;

Z tego można wnioskować, że „książęta Judy” są określeniem ludzi, którzy kiedyś należeli do wspólnoty, ale odeszli z niej i przyłączyli się do jej przeciwników, dlatego spotka ich kara ze strony Boga. Warto zwrócić uwagę na trafność wyboru przez autora CD cytowanego tekstu z Oz 5,10, ponieważ oryginalnie występuje on w Księdze Ozeasza w kontekście opisu wojny bratobójczej (Oz 5,8-12), zaś w *Dokumencie Damasceńskim* został umieszczony w opisie konfliktu zaistniałego między wspólnotą a jej przeciwnikami.¹⁶ Chociaż tekst w 4Q266 jest bardzo fragmentaryczny, to jednak zachowany tekst cytatu z Oz 5,10 wskazuje, że – podobnie jak w CD 19,15-16 (recenzja B) – jest bardzo zbliżony do wersji biblijnej.

W CD 20,16-17 znajduje się cytat z Oz 3,4 („Bo przez wiele dni zamieszkają synowie Izraela bez króla, i bez księcia, i bez ofiary, i bez steli, i bez efodu i posążków”):

- ¹³ „Od dnia
¹⁴ zabrania jedynego Nauczyciela, aż do końca wszystkich ludzi wojny, którzy wrócili
¹⁵ z Człowiekiem kłamstwa, będzie około czterdziestu lat. W czasie tym wybuchnie
¹⁶ gniew Boga przeciw Izraelowi, jak powiedział: B e z k r ó l a, i b e z k s i ę c i a, i bez sędziego, i bez

---

15,7; 19,29), czego konsekwencją jest powrót do Boga (CD 20,23), jak również przymierze, a więc zobowiązanie powrotu do Prawa Mojżesza (CD 15,7; zob. też 20,17); terminologia nawrócenia i przymierza pojawia się wyraźnie w CD 15,9 i 16,1-2; zob. M. Grossman, *Reading for History in the Damascus Document: A Methodological Study*, STDJ 45, Leiden-Boston 2002, s. 163-164; A.L.A. Hogerterp, *Eschatological Identities in the Damascus Document*, w: F. Garcia Martinez, M. Popović (red.), *Defining Identities: We, You, and the Other in the Dead Sea Scrolls. Proceedings of the Fifth Meeting of the IOQS in Groningen*, STDJ 70, Leiden-Boston 2008, s. 119-120; R. Vielhauer, *Reading Hosea at Qumran*, s. 101.

¹⁶ Zob. tamże.

- 17 napominającego do sprawiedliwości. Lecz ci, którzy odwrócili się od przestępstwa Jakuba, strzegący przymierza Boga, będą mówić, człowiek
- 18 do swego towarzysza, aby usprawiedliwić, każdy człowiek swego brata, wspierając ich kroki na drodze Boga. I zwrócił uwagę
- 19 Bóg na ich słowa, i wysłuchał, i została spisana księga wspomnień [przed nim,] dla tych, którzy boją się Boga i czczą
- 20 imię jego, aż zostanie objawione zbawienie i sprawiedliwość dla bojących się Boga”.

W CD 20,13-20 jest mowa o okresie trwającym „około czterdzieści lat”, a więc czasie od śmierci jedyne go Nauczyciela aż do unicestwienia tych, którzy poszli za Człowiekiem kłamstwa (linie 14-15) oraz nastania zbawienia dla bojących się Boga (linia 20). Cytat z Oz 3,4 został wprowadzony za pomocą formuły כֹּאֵר אָמַר – „jak powiedział” (linia 16). Treść tekstu z Oz 3,4 zapowiadający czas, w którym Izrael zostanie pozbawiony instytucji politycznych i kultycznych, jest przez autora CD odniesiony do czasu, w którym wspólnota została pozbawiona Nauczyciela sprawiedliwości. W CD 20,16-17 z tekstu biblijnego została przytoczona jedynie wzmianka o braku instytucji politycznych (tj. „bez króla, i bez księcia”), natomiast dalsza część, która w Oz 3,4 odnosi się do instytucji kultycznych („i bez ofiary, i bez steli, i bez efodu i posążków”) została zmieniona na „i bez sędziego, i bez napominającego do sprawiedliwości [מְוִיחַ בַּצְדָק]”, co najprawdopodobniej odnosi się do Nauczyciela sprawiedliwości, który nieco wcześniej (linia 14) jest określony jako יוֹרֵה הַיְיָד – „jedyny nauczający” (por. מוֹרֵה הַיְיָד – „jedyny nauczyciel” w CD 20,1).¹⁷ W ten sposób tekst z Oz 3,4 odnoszący się do całego Izraela, autor CD odnosi do wspólnoty w kontekście wzmianki o jej przeciwnikach.¹⁸

¹⁷ Zob. M.A. Knibb, *Teacher of Righteousness*, w: L.H. Schiffman, J.C. VanderKam (red.), *Encyclopedia of the Dead Sea Scrolls*, t. II, s. 818.

¹⁸ Zob. S. Hultgren, *From the Damascus Covenant to the Covenant of the Community: Literary, Historical, and Theological Studies in the Dead Sea Scrolls*,

4Q163 (4QpIs^c; 4QPeszer do Księgi Izajasza^c).¹⁹ Dokument zachował się w 57 fragmentach w większości niewielkich, z których tylko kilkanaście zidentyfikowano. Dane paleograficzne wskazują, że 4Q163 został spisany pismem hasmonejskim, które jest datowane na lata 150-50 przed Chr. Z powodu bardzo fragmentarycznego charakteru zachowanego tekstu, jego interpretacja jest utrudniona, a niekiedy wręcz niemożliwa.²⁰

Cytat z Oz 6,9 pojawia się w 4Q163 frag. 23, kol. 2, linii 14 jako część komentarza do Iz 30,15-18 (linie 10-14a):

- ¹⁰ „Wyjaśnienie tego słowa na koniec dni dotyczy zgromadzenia
szu[kających] pochlebstw,
¹¹ którzy są w Jerozolimie [...]
¹² w Prawie, i nie [...]
¹³ serce, ponieważ zdeptać [...]
¹⁴ j a k c z y h a j ą c y n a c z ł o w i e k a r o z b ó j n i [c y . .]
^{14a} odrzucili Prawo”

Tekst w Oz 6,9 („I jak czyhający rozbójnicy jest banda kapłanów, mordują na drodze do Sychem, o tak, popełniają czyny ohydne”) zawierający krytykę kapłanów z Królestwa Północnego, tj. Izraela,

---

STDJ 66, Leiden-Boston 2007, s. 68-69; R. V i e l h a u e r, *Reading Hosea at Qumran*, s. 102; zob. też B.Z. W a c h o l d e r, *The New Damascus Document*, s. 246.

¹⁹ Tekst opublikował: J.M. A l l e g r o, *163. Commentary on Isaiah (C)*, w: J.M. A l l e g r o, A.A. A n d e r s o n (red.), *Qumran Cave 4. I (4Q158-4Q186)*, DJD 5, Oxford 1968, s. 17-27 (+ pl. VII-VIII) [reprint: D.W. P a r r y, E. T o v (red.), *The Dead Sea Scrolls Reader*, t. 2: *Exegetical Texts*, Leiden-Boston 2004, s. 30-46]; M.P. H o r g a n, *Isaiah Peshar 3 (4Q163 = 3QpIs^c)*, w: J.H. C h a r l e s w o r t h i i n. (red.), *The Dead Sea Scrolls. Hebrew, Aramaic, and Greek Texts with English Translations*, PTS DSSP, t. 6B: *Pesharim, Other Commentaries, and Related Documents*, Tübingen-Louisville 2002, s. 47-81.

²⁰ Zob. M.P. H o r g a n, *Pesharim: Qumran Interpretations of Biblical Books*, CBQ MS 8, Washington 1979, s. 94-95; P. M u c h o w s k i, *Komentarze do rękopisów znad Morza Martwego*, s. 129-130.

pojawia się w kontekście mowy Boga o różnych przejawach niewierności narodu (6,7-7,2).

Cytat z Oz 6,9 jest częścią komentarza (linie 10-14a) do tekstu z Księgi Izajasza (Iz 30,15-18), który wcześniej autor qumrański przytacza w całości (linie 3-9). Wydaje się, że cytat z Oz 6,9 (linia 14)²¹ został dodany później do tekstu komentarza (ponad linią 14a). Innymi słowy, tekst z Oz 6,9 dodano jako głosę do komentarza na temat Iz 30,15-18, czego inspiracją mógł być czasownik חכה – „oczekiwać”, „czekać (na kogoś)”, który występuje zarówno w Iz 30,18 („I dlatego oczekuje JHWH, aby okazać wam łaskę”), jak i w Oz 6,9 (tu w sensie negatywnym: „czyhać”, „czatować na kogoś”).²² Autor 4Q163 interpretuje tekst z Iz 30,15-18 w odniesieniu do czasów ostatecznych (לאחרית הימים – „na koniec dni”) oraz „zgromadzenia szukających pochlebstw” (linia 10), „którzy są w Jerozolimie” (linia 11).

Ludzi określonych jako „szukający pochlebstw [רורשי החלקות]” wielu uczonych identyfikuje jako przeciwników wspólnoty, których można utożsamiać z ugrupowaniem faryzeuszy. Określenie to często występuje w *Peszerze do Księgi Nahuma* (4Q169 frag. 3-4, kol. 1, linia 2 i 7; kol. 2, linie 2 i 4; kol. 3, linie 3 i 6-7), ale pojawia się również w innych pismach qumrańskich (IQH 10,15.32; 12,10; zob. też CD 1,18; 4Q266 frag. 2, kol. 1, linia 21). W zwojach z Qumran określenie

²¹ Na temat trudności w odniesieniu do formy gramatycznej czasownika חכה „oczekiwać”, który występuje w tekście biblijnym Oz 6,9 (jako וּכְחָכִי) oraz w 4Q163 frag. 23, kol. 2, linii 14 (jako כִּי־חָכָה), zob. R. Fuller, *Textual Traditions in the Book of Hosea and the Minor Prophets*, s. 252; C. Ariel, A. Yuditsky, *Remarks on the Language of the Pesharim Scrolls*, w: E. Tigchelaar i in. (red.), *Hebrew of the Late Second Temple Period: Proceedings of a Sixth International Symposium on the Hebrew of the Dead Sea Scrolls and Ben Sira*, STDJ 114, Leiden-Boston 2015, s. 2-4.

²² Zob. M.P. Horgan, *Pesharim: Qumran Interpretations of Biblical Books*, s. 120; R. Viehauer, *Reading Hosea at Qumran*, s. 106; G.J. Brooke, *Isaiah in the Pesharim and Other Qumran Texts*, w: C.C. Broyles, C.A. Evans (red.), *Writing and Reading the Scroll of Isaiah: Studies of an Interpretive Tradition*, VTSup; FIOTL 70/2, t. II, Leiden 1997, s. 626-627; zob. też J. Strugnell, *Notes en marge du volume V des „Discoveries in the Judaean Desert of Jordan”*, RQ 7/1969-1971, s. 193.

„szukający pochlebstw” odnosi się do tych, którzy zwodzą ludzi, narażając ich na niebezpieczeństwo przez fałszywe zajmowanie się studiowaniem Tory i jej niewłaściwą interpretacją. Wydaje się, że to określenie odwołuje się do Iz 30,10, gdzie mieszkańcy Judy nie chcą słuchać prawdy, ale pochlebstw i złudnych iluzji: „Mówili oni do widzących: Nie miejcie widzeń!, a do proroków: Nie prorokujcie nam tego, co prawdziwe! Mówcie nam pochlebstwa [חִלְקוֹת], prorokujcie rzeczy zwodnicze!” (zob. też Ps 12,3-4; CD 1,18). To, że „szukający pochlebstw” są uważani przez autora 4Q163 za tych, którzy oszukują ludzi za pomocą swoich kłamliwych nauk wypływających z błędnego rozumienia Tory, potwierdza wyrażenie „odrzucili Prawo” (frag. 23, kol. 2, linia 14a).²³ Warto zauważyć, że w pismach qumrańskich określanie „szukający pochlebstw” odnosi się do przeciwników wspólnoty, którzy wspierają Człowieka kłamstwa (zob. 1QpHab 1,11; 5,9-12; CD 1,13-21; 4Q162 kol. 2, linie 6-7 i 10). W ten sposób autor qumrański używa cytatu z Oz 6,9 w kontekście wzmianki o konflikcie między członkami wspólnoty z Qumran a ich wrogami, co jest zrozumiałe, gdy ma się na uwadze fakt, że tekst w Oz 6,9 w swoim oryginalnym kontekście odnosi się do grupy kapłanów, którzy postępowali w sposób haniebny.²⁴

4Q177 (4QMidrEschat^b; 4QMidrasz dotyczący czasów ostatecznych^b).²⁵ Dokument zachował się w trzydziestu czterech

²³ Więcej na temat określenia „szukający pochlebstw”, zob. A.I. Baumgarten, *Seekers After Smooth Things*, w: L.H. Schiffman, J.C. VanderKam (red.), *Encyclopedia of the Dead Sea Scrolls*, t. II, s. 857-859; S.L. Berrin, *The Peshar Nahum Scroll from Qumran: An Exegetical Study of 4Q169*, STDJ 53, Leiden 2004, s. 91-99; L.H. Schiffman, *Pharisees and Sadducees in Peshar Nahum*, w: tenże, *Qumran and Jerusalem: Studies in the Dead Sea Scrolls and the History of Judaism*, SDSSRL, Grand Rapids-Cambridge 2010, s. 339-348; M. Parchem, *Peszer do Księgi Nahuma (4Q169) z Qumran – aluzje do wydarzeń historycznych z I w. przed Chr.*, CT 81/2011, s. 70-72.

²⁴ Zob. M.P. Horgan, *Pesharim: Qumran Interpretations of Biblical Books*, s. 120-121; R. Viehauer, *Reading Hosea at Qumran*, s. 106-107.

²⁵ Tekst opublikował: J.M. Allegro, *177. Catena (A)*, w: J.M. Allegro, A.A. Anderson (red.), *Qumran Cave 4. I (4Q158-4Q186)*, s. 67-74; zob.

fragmentach, które w większości mają niewielkie rozmiary. Dane paleograficzne wskazują, że 4Q177 został napisany pismem wczesno-herodiańskim datowanym na połowę I w. przed Chr. W edycji, którą opracował J.M. Allegro (DJD 5), zwój 4Q177 otrzymał nazwę *Catena A*, natomiast obecnie jest uważany za część kompozycji, w skład której wchodzi kilka dokumentów (4Q174, 4Q177, 4Q178, 4Q182, 4Q183), noszącej wspólny tytuł *Midrasz dotyczący czasów ostatecznych* (4QMidrEschat^b). Cały dokument, w tym również 4Q177, należy do gatunku peszerów tematycznych, ponieważ na jego treść składają się cytaty biblijne oraz następujące po nich komentarze autora qumrańskiego. Zasadniczo treść całego dokumentu 4QMidrEschat odnosi się do wydarzeń eschatologicznych, które będą miały miejsce „przy końcu dni” (w całym dokumencie to wyrażenie występuje aż 13 razy: 4Q174 kol. 3, linie 2, 12, 15, 19; kol. 5, linia 3; 4Q177 kol. 9, linia 10; kol. 10, linie 5 i 7; kol. 11, linia 7; frag. 12-13, kol. 2, linia 3; 4Q178 frag. 3, linia 4; 4Q182 frag. 1, linia 1; frag. 2, linia 1).²⁶

Tekst w 4Q177 kol. 10 zachował się w dość fragmentarycznym stanie, co utrudnia jego interpretację. Autor cytuje liczne teksty biblijne (Pwt 7,17; Ps 16,3; Na 2,11; Ps 17,1; So 3,4; Oz 5,8), a następnie po każdym z nich podaje komentarz, który dotyczy wspólnoty i zawiera aluzje do aktualnych wydarzeń historycznych oraz czasów eschatologicznych. Cytat z Księgi Ozeasza (Oz 5,8: „Zadmijcie w róg w Gibe'a, w trąbę w Rama, zakrzyknijcie na alarm w Bet-Awen, za tobą Beniamin!”) znajduje się w 4Q177 kol. 10, liniach 13-14:

---

też A. Steudel, *Der Midrasch zur Eschatologie aus der Qumrangemeinde (4QMidrEschat^{a,b}). Materielle Rekonstruktion, Textbestand, Gattung und traditionsgeschichtliche Einordnung des durch 4Q174 („Florilegium”) und 4Q177 (Catena A”) repräsentierten Werkes aus den Qumranfunden*, STDJ 13, Leiden 1994, s. 57-80; J. Milgrom, L. Novakovic, *Catena A (4Q177 = Cat a)*, w: J.H. Charlesworth i in. (red.), *The Dead Sea Scrolls. Hebrew, Aramaic, and Greek Texts with English Translations*, PTS DSSP, t. 6B, s. 286-303.

²⁶ Zob. A. Steudel, *Der Midrasch zur Eschatologie aus der Qumrangemeinde*, s. 57-61; G.J. Brooke, *Catena*, w: L.H. Schiffman, J.C. VanderKam (red.), *Encyclopedia of the Dead Sea Scrolls*, t. I, s. 121-122; P. Muchowski, *Komentarze do rękopisów znad Morza Martwego*, s. 136-140.

- ¹³ „Za dm i j c i e w r ó g w G i b e a! R ó g t o K s i ę g a
¹⁴ [Prawa. W tr ą b ę w R a m a! T]rą[ba t]o Księga Prawa znowu,
którą odrzucili w[szyscy lu]dzie rady jego, i mówili o nim
buntowniczo”.

Tekst w Oz 5,8 rozpoczyna prorocki opis wojny syro-efraimskiej (5,8-12). Wymieniona sekwencja następujących po sobie miast, mianowicie Gibe'a, Rama, Bet-Awen (Betel) odpowiada kolejnym etapom marszu Judejczyków z Jerozolimy na północ, a więc w kierunku terytorium Izraela. W tradycji biblijnej dęcie w róg (רֹפֵר – „róg barani”) jest często sygnałem wzywającym do walki (zob. Lb 10,9; Sdz 3,27; 6,34; 1Sm 13,3; Jr 4,5; Jl 2,1; So 1,16) lub pojawia się w kontekście kultycznym, m.in. jako wezwanie do rozpoczęcia obchodów Dnia Przeblągania (Kpł 25,9) i święta nowiu (Ps 81,4). Dęcie w trąby często towarzyszyło dęciu w rogi baranie, zarówno w kontekście militarnym (Lb 10,9), jak i kultycznym (Ps 98,6; 1Krn 15,28; 2Krn 15,14).

Z powodu fragmentarycznego charakteru zachowanego tekstu w 4Q177 kol. 10, liniach 13-14, jego interpretacja nie jest pewna. Cytat z Oz 5,8 składa się z dwóch części. W pierwszej tekst biblijny zachował się w całości, ale komentarz jest tylko częściowy. Autor qumrański cytuje słowa proroka Ozeasza: „Zadmijcie w róg w Gibe'a!” i identyfikuje „róg [רֹפֵר]” jako księgę, a chociaż nie zachowała się dalsza część, to można przypuszczać, że chodzi najprawdopodobniej o Księgę Prawa. Całkowitej pewności jednak nie ma, ponieważ to wyrażenie nie zachowało się, a samo przypuszczenie opiera się na rekonstrukcji: ספר – „Księga [Prawa]” (linie 13-14). W linii 14 nie zachował się cytat biblijny, a tylko dwie litery słowa pochodzącego najprawdopodobniej z komentarza, które zostały zrekonstruowane jako [...]. [t]rą[ba]” (TM: הַצֹּפֵר). Na takie przypuszczenie może wskazywać poprzedzające to słowo puste miejsce, które mogło zawierać drugą część cytatu z Oz 5,8. Zrekonstruowane słowo הַצֹּפֵר – „trąba” autor qumrański interpretuje jako ספר התורה שנייה, co jest przez uczonych różnie rozumiane. Niektórzy uczeni (J.M. Allegro, Y. Yadin) tłumaczą to wyrażenie jako „Księga Drugiego Prawa” i uważają, że jest to określenie drugiej – obok biblijnej Tory – autorytatywnej Księgi

Prawa, być może *Zwoju Świątyni* z Qumran. Należy zwrócić uwagę na fakt, że takie tłumaczenie wymagałoby w tekście hebrajskim rodzajnika określonego w ostatnim słowie tego wyrażenia (tj. הַשְּׁמִיטָה), którego brak Y. Yadin wyjaśnia haplogrfią, co jednak nie jest w pełni przekonujące.²⁷ Inni uczeni (J. Strugnell, H. Stegemann, A. Steudel) są zdania, że to wyrażenie należy przetłumaczyć jako „Księga Prawa znowu” i rozumieć w tym sensie, że chodzi o ponowne odwołanie się do Księgi Prawa w odniesieniu do cytowanego tekstu z Oz 5,8.²⁸ Chociaż nie jest możliwe jednoznaczne rozstrzygnięcie znaczenia tego wyrażenia, to jednak bardziej prawdopodobne pozostaje jego rozumienie w sensie ponownej wzmianki o Księdze Prawa.²⁹

Pozostała część komentarza jest bardziej zrozumiała. Najprawdopodobniej wyrażenie „wszyscy ludzie rady jego [כול אנשי עצהו]” jest określeniem osób wspomagających Człowieka kłamstwa, który odrzuciwszy właściwą interpretację Prawa prześladował Nauczyciela sprawiedliwości i jego zwolenników. Wspomina się o tym w *Peszerze do Księgi Habakuka*: „Wyjaśnienie tego odnosi się do domu Absaloma i ludzi rady ich [אנשי עצהם], którzy pozostali bezczynni, gdy karano Nauczyciela sprawiedliwości, i nie pomogli mu przeciw

---

²⁷ Zob. J.M. Allegro, 177. *Catena (A)*, DJD 5, s. 68; Y. Yadin, *The Temple Scroll*, t. I: *Introduction*, Jerusalem 1983, s. 396-397; tenże, *The Hidden Law of the Dead Sea Sect*, London 1985, s. 226-227; tak tłumaczą to wyrażenie m.in. F. García Martínez, E.J.C. Tigchelaar (red.), *The Dead Sea Scrolls: Study Edition*, t. I, Leiden 1999, s. 367; P. Muchowski, *Rękopisy znad Morza Martwego. Qumran, Wadi Murabba'at, Masada, Nachal Chewer*, BZ.TNT 5, Kraków 2000, s. 127.

²⁸ Zob. J. Strugnell, *Notes en marge du volume V des „Discoveries in the Judaean Desert of Jordan“*, s. 241; H. Stegemann, *The Origins of the Temple Scroll*, w: J.A. Emerton (red.), *Congress Volume: Jerusalem, 1986*, VTSup 40, Leiden 1988, s. 243; A. Steudel, *Der Midrasch zur Eschatologie aus der Qumrangemeinde*, s. 109; R. Vielhauer, *Reading Hosea at Qumran*, s. 104; zob. też S.D. Fraade, *Legal Fictions: Studies of Law and Narrative in the Discursive Worlds of Ancient Jewish Sectarians and Sages*, JSJSup 147, Leiden 2011, s. 63.

²⁹ Obydwa znaczenia w swoim tłumaczeniu umieszczają J. Milgrom, L. Novakovic, *Catena A (4Q177 = Cat a)*, s. 289-291; zob. też G.J. Brooke, *Reading the Dead Sea Scrolls: Essays in Method*, SBL.EJIL 39, Atlanta 2013, s. 93.

Człowiekowi kłamstwa, który odrzucił Prawo pośród całego ich zgromadzenia” (1QpHab 5,9-12). W ten sposób autor 4Q177, wyjaśniając tekst z Oz 5,8, nawiązuje do konfliktu między Nauczycielem sprawiedliwości a jego przeciwnikami. Warto zauważyć, że wykorzystanie przez autora 4Q177 tekstu z Oz 5,8 staje się bardziej zrozumiałe, gdy uwzględni się fakt, iż występuje on w Księdze Ozeasza w kontekście militarnym.³⁰

4Q434 (4QBarkhi Nafshi^a; 4QBłogosław duszo moja^a).³¹ Zwój 4Q434 jest jedną z kopii dokumentu noszącego tytuł *Błogosław duszo moja*, do którego należy kilka innych rękopisów (4Q434a, 4Q435-438). Tekst zawiera hymny dziękczynne, których treścią jest wysławianie Boga za ocalenie, opiekę i liczne dobrodziejstwa. Zwój 4Q434 zachował się w piętnastu fragmentach, a dane paleograficzne wskazują, że został napisany pismem herodiańskim (30 r. przed Chr. – 68 r. po Chr.).³²

Wyraźne nawiązanie do Księgi Ozeasza (Oz 2,20), które może być również traktowane jako swobodny cytat, pojawia się w 4Q434 frag. 7b:

„...ich porcje stamtąd, z pu[styni do] źródła nadziei. I z a w a r ł
z n i m i p r z y m i e r z e p o k o j u , z p t a c t w e m
[n i e] b i o s i z w i e r z ę c i e m z i e m i . I u c z y n i ł i c h w r o -
g ó w j a k g n ó j i j a k p r o c h s t a r ł i c h . E d o m i M o a b ” .

Tekst w Oz 2,20 („I zawrę z nimi przymierze w dniu owym, ze zwierzęciem polnym i z ptactwem niebios, i z pełzającym

³⁰ Zob. A. Steudel, *Der Midrasch zur Eschatologie aus der Qumrangemeinde*, s. 109; R. Viehauer, *Reading Hosea at Qumran*, s. 104.

³¹ Tekst opublikowali: M. Weinfeld, D. Seely, 434. *4QBarkhi Nafshi^a*, w: E. Chazon i in. (red.), *Qumran Cave 4.XX: Poetical and Liturgical Texts, Part 2*, DJD 29, Oxford 1999, s. 267-286 (+ pl. XVII-XIX).

³² Zob. P. Muchowski, *Komentarze do rękopisów znad Morza Martwego*, s. 176.

zwierzęciem ziemi. I łuk, i miecz, i wojnę wyniszczą z ziemi, i sprawię, że będą leżeć bezpiecznie”) występuje w kontekście wezwania do nawrócenia, które Bóg kieruje do Izraela, jak również zapowiedzi przyszłego pokoju i bezpieczeństwa będącego rezultatem miłości Boga do swojej oblubienicy (2,16-25).

Tekst w 4Q343 frag. 7b sprawia trudności w interpretacji, ponieważ brakuje szerszego kontekstu dla treści, która się zachowała. Można przypuszczać, że w tym fragmencie zostały wyrażone nadzieje dotyczące przyszłości wspólnoty, w której pojawia się zarówno aspekt pozytywny, a więc zawarcie przymierza, jak również negatywny ukazany w obrazie zniszczenia wrogów.³³ Chociaż w Oz 2,20 nie występuje zwrot „przymierze pokoju”, to jednak pojawiające się w 4Q434 frag. 7b wyrażenie ברית לשלום jest swoistego rodzaju streszczeniem tekstu biblijnego, gdzie również jest mowa o zawarciu przez Boga przymierza z Izraelem, a następnie stwierdza się, że jego konsekwencją będzie pokój i bezpieczeństwo, które zaistnieją przez zniszczenie wszelkiej broni oraz zakończenie wszelkich wojen. Obraz przyszłej pomyślności ma swoje paralele biblijne, zarówno w odniesieniu do motywu przymierza pokoju (zob. Iz 54,10; Ez 34,25; 37,26; Ml 2,5), jak i sposobu unicestwienia wrogów, który często pojawia się w odniesieniu do przyszłego sądu i ukarania bezbożnych (zob. Ps 18,43; Ez 28,18; Jr 8,2; 16,2; 25,33). Można zatem przypuszczać, że autor 4Q434 frag. 7b wszystkie te treści wyrażające zaprowadzenie pokoju poprzez położenie kresu wojnom streszcza w jednym wyrażeniu, którym jest „przymierze pokoju”.

Peszer do Księgi Ozeasza (4Q166-167)

Wśród zwojów odkrytych na Pustyni Judzkiej nad Morzem Martwym należących do grupy tzw. peszerów ciągłych, których treść

---

³³ Zob. M.S. Pajunen, *From Poetic Structure to Historical Setting: Exploring the Background of the Barkhi Nafshi Hymns*, w: J. Penner i in. (red.), *Prayer and Poetry in the Dead Sea Scrolls and Related Literature*, Fs. Eileen Schuller, STDJ 98, Leiden-Boston 2012, s. 373.

zawiera cytaty biblijne oraz krótki zazwyczaj komentarz, znajdują się dwa fragmentarycznie zachowane rękopisy *Peszeru do Księgi Ozeasza* (4Q166-167). Dane paleograficzne wskazują, że oba zwoje zostały spisane pismem herodiańskim, które jest datowane na 30 r. przed Chr. – 68 r. po Chr.³⁴

4Q166 (4QpHos^a; 4QPeszer do Księgi Ozeasza^a).³⁵ Rękopis 4Q166 zachował się w postaci jednego fragmentu zawierającego pozostałości dwóch kolumn tekstu. Tekst kol. 1 zachował się w stanie bardzo fragmentarycznym. W komentarzu do cytatów z Oz 2,8-9 można zidentyfikować jedynie kilka zwrotów, a mianowicie מועלם – „i czas ich zdrady” (linia 9), דור הפקודה – „pokolenie nawiedzenia” (linia 10), בקני חרון – „w czasach gniewu” (linia 12), które mogą wskazywać, że interpretacja tekstu z Księgi Ozeasza dotycząca niewierności Izraela przyrównanego do niewiernej żony zawierała zapowiedź nadejścia sądu, ukarania odstępców i nagrodzenia wiernych przymierzu, a więc nawiązywała do wydarzeń historycznych współczesnych autorowi, a równocześnie miała charakter eschatologiczny.³⁶

W nieco lepszym stanie zachował się tekst kol. 2, której treścią jest komentarz do Oz 2,10-14, chociaż i on jest bardzo fragmentaryczny:

- ¹ „[I nie poznała, że] jadałem jej zboże i moszcz,
² [i oliwę, i srebro] pomnożyłem i złoto,
 z czego uczynili [Baala. Wyjaśnieniem tego jest,]

³⁴ Zob. M.J. Bernstein, *Pesher Hosea*, w: L.H. Schiffman, J.C. VanderKam (red.), *Encyclopedia of the Dead Sea Scrolls*, t. II, s. 650-651; P. Muchowski, *Komentarze do rękopisów znad Morza Martwego*, s. 132-133.

³⁵ Tekst opublikował: J.M. Allegro, 166. *Commentary on Hosea (A)*, w: J.M. Allegro, A.A. Anderson (red.), *Qumran Cave 4. I (4Q158-4Q186)*, DJD 5, s. 31-32; M. P. Horgan, *Hosea Pesher I (4Q166 = 4QpHos a)*, w: J.H. Charlesworth i in. (red.), *The Dead Sea Scrolls. Hebrew, Aramaic, and Greek Texts with English Translations*, PTSDSSP, t. 6B, s. 113-117.

³⁶ Zob. M.P. Horgan, *Pesharim: Qumran Interpretations of Biblical Books*, s. 139; M.J. Bernstein, *Pesher Hosea*, s. 651; P. Muchowski, *Komentarze do rękopisów znad Morza Martwego*, s. 132.

- ³ że [będą jeść i] będą nasyceni, i zapomną o Bogu, który [...]

⁴ przykazania jego odrzucają za siebie, które posłał do nich [ustami]

⁵ swoich sług, proroków. I będą słuchać tych, którzy ich zwodzą,

 i będą ich czcić,

⁶ i jak bogów będą bać się ich w ślepotcie swojej

⁷ [...].

⁸ Dlatego zabiorę z powrotem zboże moje

 w czasie jego, i moszcz mój [w porze jego,]

⁹ i odbiorę wełnę moją, i len mój, zakrywające

 [nagość jej]

¹⁰ I teraz obnażę wstyd jej na oczach kocha[nków]

 jej, i nikt]

¹¹ nie uwolni jej z ręki mojej.

¹² Wyjaśnieniem tego jest, że porazi ich głodem i nagością, aby

 stali się wstydem

¹³ i hańbą w oczach narodów, na których polegali. Lecz oni

¹⁴ nie wybawią ich z utrapień ich. I usunę całą radość jej,

¹⁵ świę[to] jej, nów] księżycy jej, i szabat jej,

 i wszystkie święta jej. Wyjaśnieniem tego jest, że

¹⁶ [...] kroczyli według świąt narodów, i [cała]

¹⁷ [radość ich] zamieni się w smutek. I zniszczę [winnicę jej]

¹⁸ [i figowiec jej,]o którym mówiła: To zapłata

 dla mnie, [którą dał]

¹⁹ [mi kochankowie] moi. I uczynię ich lasem,

 i pożre ich zw[ierzę polne]”.

Zachowały się trzy komentarze do cytatów z Księgi Ozeasza. Pierwszy z nich (linie 2-7) jest interpretacją cytatu z Oz 2,10 opisującego dobrodziejstwa Boga, którymi obdarzał Izraela, przedstawionego jako niewierna żona. Autor 4Q166 nawiązując do języka różnych tekstów biblijnych (np. Pwt 8; Ne 9,26; 2 Krl 17,13) przedstawia niewierność Izraela jako opuszczenie i odwrócenie się od Boga, które

polega na odrzuceniu Jego przykazań (מצוותיו) oznajmianych przez proroków oraz pójściu za tymi, którzy ich zwodzą (מתעיהם).

Drugi komentarz (linie 12-14) stanowi komentarz do tekstu z Oz 2,11-12, w którym prorok opisuje ukaranie niewiernego Izraela przez Boga. Kara polegająca na dotknięciu narodu głodem (רעב) i nagością (ערום) wyraża jego upadek, wejście w stan upokorzenia i zhańbienia, w rezultacie czego Izrael stanie się przedmiotem wzgardy i pośmiewiskiem, czemu nie będą w stanie zapobiec współnicy grzechu, którzy w tekście biblijnym są określani jako jego „kochankowie”.

Trzeci komentarz (linie 15-17) interpretuje tekst z Oz 2,13, w którym prorok kontynuuje opis kary na Izraela. Autor qumrański kolejny etap kary, którym jest zamiana radości w smutek, łączy z wzmianką o jeszcze jednym przejawie niewierności, jakim jest używanie systemu kalendarzowego opracowanego przez „narody” i naśladowanie świąt pogańskich, co nawiązuje do wyrażenia występującego w *Księdze Jubileuszów*, gdzie w kontekście opowiadania o Noem zapowiada się, że w przyszłości synowie Izraela „zapomną o świętach przymierza i będą świętować tak jak poganie” (*Jub 6,35*).³⁷

Generalnie uważa się, że komentarze autora 4Q166 odnoszą się do historii wspólnoty qumrańskiej oraz sytuacji politycznej w ostatnich latach rządów dynastii hasmonejskiej, a więc niedługo przed zajęciem Judy przez Pompejusza w 63 r. przed Chr., chociaż propozycje interpretacji poszczególnych wyrażeń wysuwane przez uczonych często różnią się między sobą. I tak, niektórzy uczeni (A. Dupont-Sommer, J. Amusin) identyfikują bezbożnych, którzy są określani jako zwodzacy ludzi (linia 5), jako faryzeuszy, którzy odzyskali swoje wpływy w czasie, gdy rządy sprawowała Aleksandra Salome (76-67

---

³⁷ Szerzej na ten temat, zob. M.J. B e r n s t e i n, „Walking in the Festivals of the Gentiles”: *4QHosea^a 2:15-17 and Jubilees 6:34-38*, w: t e n z e, *Reading and Re-Reading Scripture at Qumran*, t. I: *Genesis and Its Interpretation*, STDJ 107/1, Leiden-Boston 2013, s. 674-685 [reprint JSP 9/1991, s. 21-34]; zob. też R. V i e l h a u e r, *Reading Hosea at Qumran*, s. 93-94.

przed Chr.),³⁸ M.P. Horgan uważa, że chodzi o zwolenników Człowieka kłamstwa, o którym mówi się, że zwodził wielu (4Q171 kol. 1, linie 26-27; por. 1QpHab 10,9, gdzie to samo stwierdza się o Głosicielu kłamstwa),³⁹ natomiast R. Vielhauer sądzi, że są nimi Seleucydzi.⁴⁰ Wzmiankę o głodzie (linia 12), który jest karą dla bezbożnych, wielu uczonych interpretuje jako aluzję do wielkiej suszy a w konsekwencji głodu z 65 r. przed Chr., w czasie oblężenia Jerozolimy przez króla nabatejskiego Aretasa, który wspomagał Hirkana II w walce o tron z jego bratem Arystobulem II, o czym jest mowa w innych peszerach qumrańskich (4Q162 frag. 1, kol. 2, linia 1; 4Q171 kol. 2, linia 1; kol. 3, linie 3-4) oraz u Józefa Flawiusza (*Antiquitates*, 14,28).⁴¹ Rozbieżność opinii uczonych dotyczy również identyfikacji „narodów [הַגּוֹיִם]” (linie 13 i 16), mianowicie A. Dupont-Sommer uważa, że to określenie odnosi się do Rzymian, którzy wsparli Hirkana II,⁴² co jednak jest mało prawdopodobne, ponieważ w peszerach są oni zazwyczaj określani jako Kittim,⁴³ J. Carmignac jest zdania, że chodzi

---

³⁸ A. Dupont-Sommer, *Résumé des cours de 1969-1970: Hébreu et Araméen*, *Annuaire du Collège de France 70/1970-1971*, s. 413; J. A musin, *Observatiunculae Qumraneae*, RQ 7/1969-1971, s. 547.

³⁹ M.P. Horgan, *Pesharim: Qumran Interpretations of Biblical Books*, s. 139.

⁴⁰ R. Vielhauer, *Reading Hosea at Qumran*, s. 94-95.

⁴¹ Zob. J. A musin, *The Reflection of Historical Events of the First Century B.C. in Qumran Commentaries (4Q161; 4Q169; 4Q166)*, HUCA 48/1977, s. 148-149; T. Ilan, *Shelamzion in Qumran: New Insights*, w: D. Goodblatt in. (red.), *Historical Perspectives from the Hasmonians to Bar Kokhba in Light of the Dead Sea Scrolls*, STDJ 37, Leiden 2001, s. 61-62; H. Eshel, *The Dead Sea Scrolls and the Hasmonian State*, SDSSRL, Grand Rapids-Cambridge 2008, s. 145-146.

⁴² A. Dupont-Sommer, *The Essene Writings from Qumran*, Gloucester 1973, s. 278.

⁴³ Na ten temat, zob. T.H. Lim, *Kittim*, w: L.H. Schiffman, J.C. VanderKam (red.), *Encyclopedia of the Dead Sea Scrolls*, t. I, s. 469-471; H. Eshel, *The Kittim in the War Scroll and in the Pesharim*, w: D. Goodblatt in. (red.), *Historical Perspectives from the Hasmonians to Bar Kokhba in Light of the Dead Sea Scrolls*, s. 29-44.

o Seleucydów,⁴⁴ zaś J. Amusin wskazuje na wojska nabatejskiego króla Aretasa.⁴⁵

Interesującą propozycję interpretacji 4Q166 wysunął R. Vielhauer wykazując, że autor komentarza do Księgi Ozeasza (Oz 2,10-14) nie odwołuje się do wydarzeń z 65 r. przed Chr., ale zawiera aluzje do zdarzeń wcześniejszych, mianowicie z drugiej połowy II w. przed Chr.⁴⁶ Jego zdaniem, kluczowym zagadnieniem jest właściwa interpretacja wzmianki o „tych, którzy zwodzą ich [מִתְעִיָּהֶם]” (linia 5), których identyfikuje jako władców z dynastii Seleucydów, począwszy od Antiocha IV Epifanesa aż do Demetriusza II Nikatora, na co wskazuje oddawanie im czci na sposób niemal boski (linie 5-6). Według R. Vielhauera, może to nawiązywać do postępowania zhellenizowanych Żydów skupiających się wokół ośrodka, jakim była Akra, aż do czasu ich rozproszenia w 141 r. przed Chr. Na takie rozumienie wskazuje wzmianka o odrzuceniu Prawa (linie 3-5), kult oparty na kalendarzu wprowadzonym przez Seleucydów (linia 16) oraz czczenie władców na sposób boski (linie 5-6). Wszystkie te aluzje mogą być nawiązaniem do sytuacji polityczno-religijnej związanej z działalnością Antiocha Epifanesa, jak również założeniem Akry jako centrum życia zarówno dla pogan, jak i dla apostatów spośród zhellenizowanych Żydów. Co więcej, R. Vielhauer uważa, że kara, którą jest „głód i nagość” (linia 12-14) oraz zamiana radości w smutek (linia 17) mogą być aluzją do działań podjętych przez Machabeuszy, które były wymierzone przeciw mieszkańcom Akry. W 143 r. przed Chr. Szymon zbudował wokół Akry mur, odcinając w ten sposób twierdzę od dostaw żywności (zob. 1Mch 12,36; Józef Flawiusz, *Antiquitates*, 13,181-183), czego rezultatem był głód prowadzący do

---

⁴⁴ J. Carmignac, *Interprétations de Prophètes et de Psaumes: Interprétations d'Osée*, w: tenże i in. (red.), *Les Textes de Qumrân. Traduits et annotés*, II, Paris 1963, s. 79-80.

⁴⁵ J. Amusin, *Observatiunculae Qumraneae*, s. 550-552; tenże, *The Reflection of Historical Events*, s. 149.

⁴⁶ R. Vielhauer, *Materielle Rekonstruktion und historische Einordnung der beiden Pescharim zum Hoseabuch (4QpHos^a und 4QpHos^b)*, RQ 20/2001, s. 78-80; tenże, *Reading Hosea at Qumran*, s. 94-95.

śmierci wielu mieszkańców Akry (1Mch 12,49-50; Józef Flawiusz, *Antiquitates*, 13,208-209). Zdobycie i zniszczenie Akry było końcem istnienia kultu pogańskiego w Jerozolimie. Zdaniem R. Vielhauera, treść 4Q166 odnosi się przede wszystkim do grupy zhellenizowanych Żydów z Akry, która została przeciwstawiona reszcie Izraela, jako wiernej Bogu i Jego Prawu.

Mając na uwadze bardzo fragmentaryczny stan tekstu w 4Q166 oraz rozbieżności pojawiające się w odniesieniu do identyfikacji ewentualnych aluzji do wydarzeń historycznych, należy stwierdzić, że wszelkie próby interpretacji odznaczają się jedynie mniejszym lub większym stopniem prawdopodobieństwa, ale wszystkie pozostają jedynie w sferze spekulacji, zaś wartość różnych opinii jest tylko hipotetyczna.

4Q167 (4QpHos^b; 4QPeszer do Księgi Ozeasza^b).⁴⁷ Rękopis 4Q167 zachował się w postaci trzydziestu ośmiu fragmentów, w większości bardzo małych, z których zidentyfikowano tylko kilkanaście. Zawierają one cytaty z Oz 5,13-14 (frag. 2), Oz 6,4 (frag. 5-6), Oz 6,7 (frag. 7), Oz 6,9-10 (frag. 10), Oz 6,11 (frag. 10a), 8,6-8 (frag. 12-13), Oz 8,13-14 (frag. 15). Bardzo zły stan zachowania tekstu uniemożliwia wyciąganie jakichkolwiek pewnych wniosków wynikających z interpretacji treści tego dokumentu. W zachowanych fragmentach można zidentyfikować jedynie pojedyncze wyrażenia, m.in. מוֹרִיָּה – „nauczyciel ich”, co może odnosić się do Nauczyciela sprawiedliwości (frag. 5-6),⁴⁸ עִזְבוּ אֵת אֱל – „opuścili Boga” (frag. 7-8), רִשְׁעֵי הַגּוֹאִים – „bezbożni narodów” (frag. 10).

---

⁴⁷ Tekst opublikował: J.M. Allegro, 167. *Commentary on Hosea (B)*, w: J.M. Allegro, A.A. Anderson (red.), *Qumran Cave 4. I (4Q158-4Q186)*, DJD 5, s. 32-36; M. P. Horgan, *Hosea Pesher 2 (4Q167 = 4QpHos b)*, w: J.H. Charlesworth i in. (red.), *The Dead Sea Scrolls. Hebrew, Aramaic, and Greek Texts with English Translations*, PTSDSSP, t. 6B, s. 119-131.

⁴⁸ Tak uważa M. Horgan, *Pesharim: Qumran Interpretations of Biblical Books*, s. 149.

Jedynie frag. 2 zawiera pozostałości tekstu, w którym pojawia się kilka wyrażenń mogących stanowić przedmiot mniej lub bardziej prawdopodobnej identyfikacji:

- ¹ „[...] z w a s z]e j r a n y. Wy[jaśnienie...]
- ² [...] wścickły lew. P o n i e w a ż j a j e s t e m j a k l e [w d l a E] f [r a i] m a , [i j a k l w i ą t k o d l a d o m u]
- ³ [Judy...] ostatni kapłan, który wyciągnie rękę swoją, aby uderzyć Efraima”

Interpretacja dotyczy tekstu z Oz 5,13-14, w którym Bóg przyrównany do lwa, jest przedstawiony jako karzący Efraima i Judę. W linii 1 zachowało się ostatnie słowo cytatu z Oz 5,13: „Gdy zobaczył Efraim chorobę swoją, a Juda ranę swoją, wtedy poszedł Efraim do Asyrii, i posłał do króla wielkiego, ale on nie może was uleczyć, i nie uzdrowi z waszej rany”, w którym prorok mówi o nieużyteczności przymierza z Asyrią. Oba królestwa, tj. Izrael i Juda, szukały pomocy u królów asyryjskich w trakcie prowadzenia bratobójczej wojny (Oz 5,8-12). W linii 2 znajduje się cytat z Oz 5,14, w którym jest mowa o woli Boga, zgodnie z którą oba królestwa czeka upadek z powodu ich grzechów: „Ponieważ Ja jestem jak lew dla Efraima, i jak lwiatko dla domu Judy. Ja sam rozszarpię i pójdę, uniosę i nie ma nikogo, kto mógłby ocalić”.

Z treści komentarza do Oz 5,13 zachowało się wyrażenie החרון כפיר – „wścickły lew” (dosł. „młody lew wścickłości”), które w oparciu o takie samo określenie występujące w *Peszerze do Księgi Nahuma* (4Q169 frag. 3-4, kol. 1, linie 5-6), identyfikuje się zwykle jako określenie Aleksandra Janneusza, króla z dynastii hasmonejskiej (103-76 przed Chr.), który popadł w konflikt z faryzeuszami i wielu z nich zgładził.⁴⁹ W linii 3 zachowała się wzmianka o „ostatnim ka-

⁴⁹ Zob. J.M. Allegro, *Further Light on the History of the Qumran Sect*, JBL 75/1956, s. 92; S.L. Berrin, *The Peshar Nahum Scroll from Qumran: An Exegetical Study of 4Q169*, STDJ 53, Leiden-Boston 2004, s. 106-107; H. Eshel, *Alexander Jannaeus*, w: L.H. Schiffman, J.C. VanderKam in. (red.), *Encyclopedia*

planie [הכזוהוהאחרון]”, którego wielu uczonych identyfikuje z „wściekłym lwem”, tj. Aleksandrem Janneuszem.⁵⁰ Sugestia, że określenia „wściekły lew” oraz „ostatni kapłan” odnoszą się do tej samej osoby opiera się na spostrzeżeniu, że w 4Q169 o Aleksandrze Janneuszu mówi się, że „[który wyda wyrok] śmierci na szukających pochlebstw, który powiesi żywych ludzi [na drzewie]” (frag. 3-4, kol. 1, linie 7-8), natomiast w 4Q166 jest mowa o „ostatnim kapłanie, który wyciągnie rękę swoją, aby uderzyć Efraima” (frag. 2, linia 3). Określenie „Efraim” – podobnie jak wyrażenie „szukający pochlebstw – jest zwykle rozumiane jako odnoszące się do przeciwników wspólnoty, którymi byli faryzeusze.⁵¹ Zgodnie z tą identyfikacją, tekst w 4Q167 frag. 2 jest aluzją do wydarzeń z 88 r. przed Chr.,⁵² a mianowicie do konfliktu między Aleksandrem Janneuszem a faryzeuszami, którzy

---

of the Dead Sea Scrolls, t. I, s.17; tenże, *The Dead Sea Scrolls and the Hasmonean State*, s. 130-131; R. V i e l h a u e r, *Reading Hosea at Qumran*, s. 96; zob. też T.H. L i m, *Pesharim*, Companion to the Qumran Scrolls, London-New York 2002, s. 30; M. P a r c h e m, *Peszer do Księgi Nahuma (4Q169) z Qumran*, s. 68-69.

⁵⁰ Zob. J.M. A l l e g r o, *Further Light on the History of the Qumran Sect*, s. 93; J. A m u s i n, *The Reflection of Historical Events*, s. 141; M.A. K n i b b, *The Qumran Community*, Cambridge Commentaries on Writings of the Jewish and Christian World 200 BC to AD 200, 2, Cambridge 1994, s. 209-213; E. P u e c h, *Jonathan le Prêtre Impie et les débuts de la Communauté de Qumrân: 4QJonathan (4Q523) et 4QPsAp (4Q448)*, RQ 17/1996, s. 259; S.L. B e r r i n, *The Peshar Nahum Scroll from Qumran*, s. 106. Innego zdania jest Horgan, która uważa, że chodzi o dwie różne osoby, a skoro „ostatni kapłan” jest tym, który atakuje Efraima, tj. faryzeuszów, to być może jest on sprzymierzeńcem wspólnoty; M.P. H o r g a n, *Pesharim: Qumran Interpretations of Biblical Books*, s. 149.

⁵¹ Zob. H. E s h e l, *Ephraim and Manasseh*, w: L.H. S c h i f f m a n, J.C. V a n d e r K a m i n. (red.), *Encyclopedia of the Dead Sea Scrolls*, t. I, s. 253.

⁵² Tak m.in. M. K i s t e r, *Biblical Phrases and Hidden Biblical Interpretations and Pesharim*, w: D. D i m a n t, U. R a p p a p o r t (red.), *The Dead Sea Scrolls: Forty Years of Research*, STDJ 10, Leiden 1992, s. 31; H. E s h e l, *The Dead Sea Scrolls and the Hasmonean State*, s. 130-131; K. A t k i n s o n, *Understanding the Relationship Between the Apocalyptic Worldview and Jewish Sectarian Violence: The Case of the War Between Alexander Jannaeus and Demetrius III*, w: L.L. G r a b b e i n. (red.), *The Seleucid and Hasmonean Periods and the Apocalyptic Worldview*, Library of Second Temple Studies, London-New York 2016, s. 51-52.

poprosili o pomoc Demetriusza III Eukairosa. Król na czele swojej armii przybył do Judy, ale wobec małej szansy powodzenia tej wyprawy, wrócił do swojego kraju (zob. Józef Flawiusz, *Antiquitates*, 13,377-378; *Bellum*, 1,92-95). Po wycofaniu się króla syryjskiego, Aleksander Janneusz rozprawił się ze swoimi przeciwnikami, rozkazując ukrzyżować w Jerozolimie ok. 800 faryzeuszów (zob. Józef Flawiusz, *Antiquitates*, 13,380-383; zob. też *Bellum*, 1,97-98).⁵³ Należy jednak stwierdzić, że z powodu bardzo fragmentarycznego stanu zachowanego tekstu 4Q167 frag. 2, trudno formułować jakiegokolwiek pewne wnioski, można jedynie przypuszczać, że treścią tego dokumentu był opis konfliktu wspólnoty qumrańskiej z jej przeciwnikami ukazany na tle ogólnej sytuacji polityczno-religijnej w Judzie.

* * *

Księga Ozeasza – podobnie jak pozostałe księgi prorockie – cieszyła się dużą popularnością i uznaniem wśród członków społeczności qumrańskiej, o czym świadczą trzy rękopisy biblijne tej księgi (4Q78-79, 4Q82), cytaty w *Dokumencie Damasceńskim*: CD 1,13-14 (Oz 4,16), CD 4,19 (Oz 5,11), CD 8,3; 19,15-6 i par. 4Q266 (Oz 5,10), CD 20,16 (Oz 3,4), w *Peszerze do Księgi Izajasza* (4Q163 frag. 23, kol. 2, linii 14 Oz 6,9), w *Midraszu dotyczącym czasów ostatecznych* (4Q177 kol. 10, linie 13-14 Oz 5,8), w dokumencie *Błogosław duszo moja* (4Q434 frag. 7b, linie 2-3 Oz 2,20), a przede wszystkim zachowany w postaci dwóch zwojów *Peszer do Księgi Ozeasza* (4Q166-167). Należy zwrócić uwagę na fakt, że cytowanie Księgi Ozeasza przy użyciu formuły wprowadzającej „o którym zostało napisane” (CD 1,13), „jak powiedział” (CD 19,15; 20,16) wskazuje – podobnie jak w przypadku

---

⁵³ Szerzej na ten temat, zob. C. Rabin, *Alexander Jannaeus and the Pharisees*, JJS 7/1956, s. 3-11; D.R. Schwartz, *On Pharisaic Opposition to the Hasmonean Monarchy*, w: tenże (red.), *Studies in the Jewish Background of Christianity*, WUNT 60, Tübingen 1992, s. 46-56; E. Schürer, *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ (175 B.C. – A.D. 135)*. *A New English Version Revised and Edited by G. Vermes and F. Millar*, t. I, Edinburgh 1993, s. 222-224; M. Parchem, *Peszer do Księgi Nahuma (4Q169) z Qumran*, s. 72-83.

innych ksiąg biblijnych – na traktowanie tej księgi w Qumran jako pisma autorytatywnego. Warto również zauważyć, że w większości przypadków cytaty z Księgi Ozeasza zostały wybrane z niezwykle trafnością odpowiadającą ich oryginalnemu kontekstowi, którym jest opis wojny syro-efraimskiej, ponieważ w pismach qumrańskich są one wykorzystane w opisach konfliktu między wspólnotą a jej przeciwnikami. Odnalezienie na Pustyni Judzkiej nad Morzem Martwym dwóch rękopisów *Peszeru do Księgi Ozeasza* (4Q166-167) świadczy, że biblijna Księga Ozeasza była przedmiotem studiów prowadzonych przez członków wspólnoty, a jej tekst posłużył za źródło komentarza, w którym obok aluzji do wydarzeń historycznych pojawia się również aspekt eschatologiczny. Niestety, z powodu bardzo fragmentarycznego stanu zachowanego tekstu obydwu rękopisów peszeru, wyciąganie jakichkolwiek pewnych wniosków jest niezwykle utrudnione, a czasem wręcz niemożliwe.

ks. Marek PARCHEM

Słowa kluczowe: Księga Ozeasza, rękopisy biblijne, Qumran, Dokument Damasceński, wspólnota qumrańska

Keywords: The Book of Hosea, Biblical manuscripts, Qumran, The Damascus Document, The Qumran community

The Book of Hosea at Qumran: Biblical Manuscripts (4Q78-79, 4Q82), Quotations in the Non-Biblical Scrolls (CD, 4Q163, 4Q177, 4Q434) and “Peshet Hosea” (4Q166-167)

Summary

Like the rest of the prophetic books of the Bible, the Book of Hosea enjoyed much popularity and appreciation among the members of the Qumran community. This fact is attested by three Biblical manuscripts of the book (4Q78-79, 4Q82), various quotations in “The Damascus Document”: CD 1:13-14 (= Hos 4:16), CD 4:19 (= Hos 5:11), CD 8:3; 19:5-6 and par. 4Q266 (=

Hos 5:10), CD 20:16 (= Hos 3:4), in the “Isaiah Peshier” (4Q163 frag. 23, col. 10, line 14 = Hos 6:9), in “The Midrash on the Last Days” (4Q177 col. 10, lines 13-14 = Hos 5:8), in the document “Bless, oh my soul, the Lord” (4Q434 frag. 7b, lines 2-3 = Hos 2:20) and, most of all, “Peshier Hosea” that remained in two scrolls (4Q166-167). It should be noted that quoting the book of Hosea with the introductory formula: “of which it is written” (CD 1:13) or “as it is said” (CD 19:15; 20:16) proves that this work, as in the case of the other biblical books, was considered to be an authoritative writing at Qumran. It is also worth pointing out that in most cases the quotations from the Book of Hosea were aptly and neatly chosen with a special regard to their original contexts (descriptions of and references to the Syro-Ephraimite War) – in the Qumran writings they are used to present the idea of the conflict between the community and its opponents. Discovering two manuscripts of “Peshier Hosea” (4Q166-167) in the Judean Desert at the Dead Sea testifies to the fact that the Biblical Book of Hosea was carefully studied by the community members and that its text served as a source of the commentary which not only mentions and alludes to historical events, but shows the eschatological aspect as well. Unfortunately, due to the miserable condition of both of the extant peshier manuscripts, drawing any final conclusions appears to be rather impeded, sometimes even impossible.